

Vi har altså hinanden

Vi har altså hinanden

Forfattere om litteratur og velfærd

*Udgivet af
Anders Thyrring Andersen
Anne-Marie Mai
Peter Simonsen*

Syddansk Universitetsforlag 2017

*University of Southern Denmark Studies in
Scandinavian Languages and Literatures vol. 121*
DNRF 127

© Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag 2017
Tryk: Tarm Bogtryk
Sats og omslag: Donald Jensen, Unisats ApS
ISBN 978-87-7674-798-5

Alle tekster gengives med tilladelse fra forfatterne/rettighedshaverne.

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copy-Dan.

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

www.universitypress.dk

Indhold

Forord 11

Martin A. Hansen 19

”Dag og Myte”

Frit Danmark, 6. årg., nr. 2, 2.9.1947

K.E. Løgstrup 25

”Humanisme og kristendom”

Heretica, 3. årg., nr. 5, 1950

Villy Sørensen 39

”Velfærdsstaten – og den suspendede personlighed”

Ståsteder søges, red. Karl Bjarnhof og Johannes Smith,

Det danske Forlag 1956

Erik Knudsen 47

”Demokrati og velfærdsstat / Demokrati og socialisme”

Information, 26. og 28.5.1956

Ole Sarvig 59

”Stilhed. Udkast til en tale. Skitse til et forum (1956)”

Glimt. Smaa essays, Gyldendal 1956

Ole Wivel 73

”Vrede eller forkælelse?”

Midt i en Quiz-tid. 12 indlæg, red. Werner Svendsen, Gyldendal 1958

Eva Hemmer Hansen 81

”Den livsfarlige velfærdsstat”

Aktuelt, 25.5.1959

- Anders Bodelsen 83
”Bliver vi ensrettet af velfærdsstaten?”
Mennesket i nutidens samfund, red. Bent Pihl,
Arbejdernes Oplysningsforbund i Danmark 1959
- Peter P. Rohde 89
”Velfærdsstat og åndsliv – 20 teser”
Perspektiv, 8. årg., nr. 2, oktober 1960
- Thorkild Bjørnvig 101
”Ligeegyldighedens Frihed. Skribenten i Velfærdsstaten”
Begyndelsen. Essays, Gyldendal 1960
- Bjørn Poulsen 107
Uddrag af *Ideernes krise i åndsliv og politik*
Gyldendals Julebog 1960
- P.G. Lindhardt 119
”Ønsker Kristendommen en Velfærdsstat?”
Hug og Parade. Tolv Indlæg om Velfærdsstaten og Kulturen,
red. Frederik Nielsen og Ole Hyltoft Petersen, Forlaget Fremad 1960
- Knud W. Jensen 127
”Kunsten og samfundet”
Louisiana Revy, 3. årg., nr. 1, oktober 1962
- Hans Jørgen Lembourn 141
Uddrag af *For menneskets skyld*
Det Schönbergske Forlag 1962
- Jørgen Gustava Brandt 161
”Tre betragtninger”
Louisiana Revy, 3. årg., nr. 2, januar 1963
- Elsa Gress 173
”Åndsarbejdere i alle lande, foren jer. Charles Wright Mills’ budskab
til velfærdsstaten”
Louisiana Revy, 4. årg., nr. 2, november 1963

- Anders Bodelsen 179
”Kunstnernes nye statsborgerliggørelse”
Perspektiv, 12. årg., nr. 7, april 1965
- Ebbe Reich 183
”Grupper om eftermiddagen. Lokalhistorien som en novelle”
Vindrosen, 16. årg., nr. 1, 1969
- Per Højholt 197
”Mindst 18 punkter om kunst og politik, mindst!”
MAK, 1. årg., nr. 3, 1969
- Henrik Stangerup 199
”Noget Ninn-Hansen ikke forstår så jeg må finde mig i at blive misbrugt”
Aktuelt, 22.11.1973
- Tove Ditlevsen 203
”Det dumme samfund”
Politiken, 28.7.1974
- Ole Wivel 205
Uddrag af *Tranedans. Erindringsmotiver*
Gyldendal 1975
- Peter Seeberg 209
”Dansk kulturpolitik 1849-1976, tendenser og begrænsninger”
Flensborg Avis, 22., 24. og 25.5.1976
- Dan Turell 219
”En marsmand blandt socialdemokraterne”
Ekstra Bladet, 11.12.1978
- Tage Skou-Hansen 223
”Er danskerne et folk? Danmark set i Argentina [1984]”
Den forbandede utopi. Kritisk prosa fra 70'erne til 90'erne,
red. Hans Hertel, Gyldendal 1995

- Henrik Stangerup 237
”Da mit hentehaar faldt”
Ekstra Bladet, 20.3.1985
- Knud W. Jensen 241
Uddrag af *Mit Louisiana-liv*
Gyldendal 1985
- Suzanne Brøgger 257
”Jeg lever som jeg skriver og jeg skriver som jeg lever”
Den pebrede susen. Flydende fragmenter og fixeringer, Rhodos 1986
- Knud Sørensen 267
”Pyramiden og Toblerone-pakningen. Mest om mig selv, men også om tiden”
Danmark mellem land og by. Meninger, Samleren 1988
- Jens Christian Grøndahl 279
Uddrag af ”Den hjemløse modstand”
Night Mail. Essays, Munksgaard/Rosinante 1998
- Bent Vinn Nielsen 289
”At komme til fadet”
Information, 18.7.1998
- Klaus Rifbjerg 297
”Rotter på loftet – og i kælderen”
Velfærdsstaten i krise. En antologi, red. Claus Clausen og Haakon Lærum,
Tiderne Skifter 2000
- Leif Davidsen 303
”Kulturpolitikens fallit”
Berlingske Tidende, 9.6.2002
- Jens Smærup Sørensen 309
”Tak til skatteborgerne, statsministeren m.fl.”
Politiken, 1.4.2008

Kirsten Hammann 313

”Jeg er også selv en egoistisk skid”

Interview med Tine Maria Winther, *Politiken*, 23.8.2008

Svend Åge Madsen 317

Uddrag af Erik Skyum-Nielsen: *Møder med Madsen*

Aarhus Universitetsforlag 2009

Lars Frost 329

”Jeg græder sgu da i det mindste over den verden, vi lever i”

Interview med Carsten Andersen, *Politiken*, 26.3.2011

Johannes Riis 335

”Hvad velfærdsstaten kan og ikke kan”

Politiken, 21.8.2011

Tekstforhold 341

Kommentarer 345

Forord

Forskning i velfærd og velfærdsstatens opkomst, udvikling og former har stået på i adskillige år og er efterhånden af et betragteligt omfang. Først inden for de samfundsvidenskabelige og historiske fagområder, men i de senere år tillige inden for bl.a. de æstetiske, kulturelle og litterære fag, hvor det bl.a. undersøges, hvilke roller kunsten, kulturdebatten og kulturpolitikken har spillet i forhold til velfærdsstatens etablering og udvikling, og på hvilke måder velfærdsstaten har påvirket kunsten, kulturdebatten og kulturpolitikken.

Den foreliggende antologi skal ses i dette lys. Den rummer 38 tekster, hvor forfattere skriver om velfærd og litteratur, eller bredere formuleret om relationer mellem velfærd, velfærdsstat, kulturdebat, kulturpolitik og litteratur. I udvælgelsen af tekster er der gjort et forsøg på at dække så mange aspekter af disse relationer som muligt samt at tilstræbe en rimelig kronologisk spredning over den relevante periode.

Som udgangspunkt er teksterne skrevet af skønlitterære forfattere, ikke af f.eks. politikere eller samfundsdebattører. Der er nogle få undtagelser fra denne regel, nemlig K.E. Løgstrup, Peter P. Rohde, Bjørn Poulsen, P.G. Lindhardt, Knud W. Jensen og Johannes Riis, som er repræsenteret, enten fordi de spillede en væsentlig rolle i diskussionen og etableringen af velfærdsstaten og dens kulturinstitutioner, eller fordi disse kulturpersonligheders vinkel på antologiens emner ellers ville savnes.

Det er hensigten med denne antologi på ét sted at samle en række tekster, som i den hidtidige udforskning af relationerne mellem litteratur, velfærd og velfærdsstat har vist sig betydningsfulde, og som ofte er blevet anvendt af de forskere og formidlere, der beskæftiger sig med dette felt. Antologien kan på denne måde fungere som et praktisk hjælperedskab, således at man ikke igen og igen skal grave de samme tekster frem fra diverse kilder. Og antologiens ret fyldige kommentarsektion skal her være en yderligere håndsækning, ikke kun som en hjælp i forbindelse med undervisning, men også som en samling af oplysninger vedrørende disse emnefelt – oplysninger, det iblandt kan være vanskeligt at finde frem til, eller som

fremtræder i problematiske eller direkte fejlagtige versioner rundt omkring.

Men efterhånden, som arbejdet skred frem, blev det klart for redaktionen, at antologien tillige måtte rumme en række væsentlige tekster, der tilsyneladende ikke er blevet opdaget af eller anvendt i den hidtidige litteratur om emnet. Sammen med kommentarsektionen kan disse tekster anvendes dels til at udvide det materiale, som er relevant for området, dels til at supplere, afkræfte eller i hvert fald problematisere en række holdninger, oplysninger, mangler og myter, der i temmelig rigt mål flourerer såvel i litteraturen om emnet som på internettet. Enkelte markante eksempler herpå kan nævnes.

I hvert fald fra og med anden halvdel af 1950'erne førtes en omfattende og voldsom debat om velfærdsstaten, og foreliggende antologi giver nogle eksempler på det. Men det er værd at bemærke sig, at allerede fra slutningen af 1940'erne og op igennem 1950'erne var der en række forfattere, som ikke bare forholdt sig positivt over for velfærdstænkning og efterhånden velfærdsstat, men tillige virkede særdeles aktivt for at samarbejde med og påvirke politikerne, at udbygge kulturpolitikken, at arbejde for, at en større del af den øgede velstand anvendes i kulturelt øjemed, og at skabe velfærdssamfundets kulturinstitutioner. Med andre ord må det ret udbredte synspunkt problematiseres, at der så at sige ikke fandtes noget positivt forhold mellem forfattere og velfærdsstat før omkring 1960.

En anden udbredt myte, som foreliggende antologi kan bidrage til at nuancere, er, at forfatterne omkring tidsskriftet *Heretica* (1948-53) enten var indifferente over for velfærdsstaten (og i det hele taget samfundsspørgsmål) eller direkte var i opposition til den. Som det fremgår af antologien, anbefalede allerede i 1947 en af periodens førende forfattere og kulturpersonligheder, den senere redaktør af *Heretica*, Martin A. Hansen, at de kræfter, der kom til syne i befolkningen i form af modstandskampen, nu skulle anvendes på en genoptagelse af 1930'ernes arbejde for politisk velfærd. Og op gennem 1950'erne og 1960'erne var en række af de centrale skikkelser i og omkring *Heretica* særdeles aktive i periodens drøftelse af velfærdsstaten og var i talrige tilfælde drivende kræfter i dialogen med politikerne om at lade den unge velfærdsstat sætte kulturpolitik markant på dagsordenen. Flere af *Heretica*-forfatterne var dybt impliceret i formuleringen af velfærdsstatens kulturpolitik og dannelsen af dens kulturelle institutioner.

Således tydeliggør antologien den markante rolle, som Knud W. Jensen spillede – en rolle, som i den hidtidige litteratur om emnet er næsten

usynlig. Forretningsmanden Knud W. Jensen var mæcen bl.a. for *Heretica* og blev en central skikkelse i udviklingen af velfærdsstatens kulturpolitik, herunder oprettelsen af Kulturministeriet i 1961, Kulturudvalget i 1962 og Statens Kunstfond i 1964. Jensen var en af initiativtagerne til og arrangørerne af et møde på Krogerup Højskole og Louisiana i efteråret 1960, hvor ledende politikere, forfattere og pædagoger i foredrag og diskussioner drøftede forholdet mellem åndsliv og politik, og hvor der var deltagelse af forfattere fra såvel kredsen omkring *Heretica* som fra generationen, der trådte frem i årene op mod 1960. På den socialdemokratiske statsminister Viggo Kampmanns initiativ fik dette møde praktiske konsekvenser for den videre kulturpolitik i kraft af et forhandlingsmøde på Christiansborg i vinteren 1961. Knud W. Jensen foreslog i sit indlæg, at der skulle nedsættes en kommission med henblik på støtte til kulturlivet og de skabende kunstnere, hvilket udmøntede sig i Ministeriet for kulturelle anliggenders kulturudvalg og Statens Kunstfond. Det vil være rimeligt at gøre gældende, at Jensens initiativer repræsenterer et afgørende skift fra mæcenfinansieret til statsstøttet kunst – og dermed et skift fra individuelt kontrolleret kunststøtte til velfærdsmodellens universelle, statslige opgave.

Overraskende i forhold til gængse fremstillinger er også de forskellige forfatteres standpunkter i de mange ophedede debatter i anledning af velfærdsstaten og dens kulturelle institutioner, som prægede slutningen af 1950'erne og det følgende årti. Erik Knudsen og Ole Sarvig er begge, om end af hver sin grund, kritiske over for velfærdsstaten, medens så tilsyneladende forskellige og angiveligt indbyrdes uforenelige skribenter som Villy Sørensen, Ole Wivel, Anders Bodelsen, Bjørn Poulsen, P.G. Lindhardt og Knud W. Jensen i det væsentlige er positivt indstillet. Og er der en forestilling, der synes at blive bekræftet, som f.eks. at den partipolitisk konservative forfatter Hans Jørgen Lembourn var kritisk over for velfærdsstaten, er endog dét en sandhed med modifikation, for samtidig anbefaler Lembourn en række kulturpolitiske og miljøpolitiske tiltag, som velfærdsstaten derefter tog fat på, og som i dag navnlig forbindes med partier på og til venstre for midten. Pointen er, at synspunkterne bevæger sig på tværs af de skel, litteraturhistorieskrivningen ofte har sat. Virkeligheden synes at være langt mere kompleks, flertydig og mangestrengt.

I 1962 debatteredes ivrigt, hvorvidt populær- og underholdningskultur har nogen værdi eller berettigelse, og i så fald for hvem. Den såkaldte 'popdebat' kan ses som et led i tidens drøftelse af fin- og massekultur, ikke mindst aktualiseret af den øgede velstand, mere fritid og de nye og mere udbredte

massekommunikationsmidler. Hvor en meget stor del af litteraturhistorie-skrivningen i årtier har fremstillet forholdene således, at *Heretica*-forfatterne var placeret i et finkulturelt elfenbenstårn og en ventesal, viser de kulturhistoriske kendsgerninger sig at være disse forfatters mange samfundsrettede aktiviteter, det nære samarbejde med ikke mindst de socialdemokratiske politikere Viggo Kampmann og Julius Bomholt og den åbne og nysgerrige forståelse for en åbning af kulturbegrebet i forhold til massekulturelle fænomener og udtryk. Hvilke de kulturradikale og socialistiske forfattere i generationen efter *Heretica*, Erik Knudsen, Elsa Gress, Klaus Rifbjerg med flere, til gengæld så på med en blanding af forskrækkelse og foragt.

Antologien kan måske fungere som øjenåbner for hidtil oversete sammenhænge og realiteter. F.eks. er Rindal-debatten i 1965 oftest blevet fremstillet som folkedybets uarticulerede brøl, og dog havde denne debat mindst en forløber i årene lige forinden og stod på den vis ikke som en isoleret eruption. Således blev begrebet 'kulturpause' introduceret i en grundlovstale 5.6.1962 af socialdemokraten Jens Otto Krag, lige før han tiltrådte som statsminister. Krag delte tydeligvis ikke sine partifæller Viggo Kampmanns og Julius Bomholts høje vurdering af kulturens betydning i velfærdsstaten, for i talen gjorde Krag gældende, at i en økonomisk vækstperiode må erhverv og byggeri prioriteres, medens kultur må vente; og i resten af finansåret var der en delvis bevillingspause på kulturområdet. Og endskønt Krags tale medførte en voldsom og langvarig debat, forhindrede debatten dog ikke, at Krag i 1964 fyrede Bomholt som kulturminister. Hele denne sag kan anskues som en overset eller måske snarere fortrængt forløber for den senere og i eftertiden langt mere omtalte Rindal-debat. Da Peter Rindal igangsatte angrebet på kunstfonden, den offentlige støtte til kunstnere, havde han midt i højkonjunktursens og velfærdsstatens glansperiode forløbere, herunder en socialdemokratisk statsminister.

Forholdet mellem velfærdstænkning og kristendom er omdiskuteret i velfærdsforskningen. Antologien viser, at så vidt forskellige skribenter som Peter P. Rohde og Peter Seeberg hver på deres måde er inde på, hvor stor betydning kristendommens fordring om næstekærlighed og de kristent-folkelige bevægelser og vækkelser i 1800-tallet har haft som grundlag for den tankegang, som udmøntes i moderne velfærdsforestillinger. Uagtet, at teologerne K.E. Løgstrup og P.G. Lindhardt argumenterer for, at realiseringen af en velfærdsstat ikke må sammenblandes med den kristne fordring, rummer deres artikler alligevel forestillinger om, at kristendommen har været med til at danne et religiøst, filosofisk og historisk grundlag for mo-

derne velfærdstænkning. Ja, Rohde ser ligefrem kristendommen og socialismen som de to kilder, der har skabt velfærdsstaten.

Den utraditionelle vinkling på litteraturens relationer til velfærd og velfærdsstat betyder, at andre og i nogle tilfælde endog nye sider af forfatterne bliver synliggjort. Ligesom overraskende konstellationer af forfattere, som vanligvis ikke bringes i forbindelse med hinanden, kommer frem. Med andre ord kunne den foreliggende antologi forhåbentlig være med til dels at nuancere en udbredt litteraturhistorisk model, der fortrinsvis eller udelukkende tænker i dualistiske modsætninger mellem aktion og reaktion, dels at skabe større forståelse for, at sammenhænge mellem kultur og samfund kan antage mangfoldige former og ikke udelukkende drejer sig om, at kunsten skal sætte problemer under debat.

Med velfærd som vinkling kommer en række upågtede eller fornægtede linjer i dansk litteratur og kulturdebat i tiden siden 2. verdenskrig til syne. Forbindelseslinjer mellem forfattere fra stort set samtlige de litterære retninger og generationer, der har virket i den periode, som foreliggende antologi rummer tekster fra.

Således optræder i antologien et par tekster fra før velfærdsstatens etablering omkring 1956 for at antyde, at også før dette tidspunkt var man – tillige uden for politikeres kreds – i gang med at drøfte velfærd og at formulere nogle principper, som blev en væsentlig del af fundamentet for og indholdet i velfærdsstaten. Således peger Martin A. Hansens tekst fra 1947 på den historiske forbindelse mellem besættelsestiden og velfærdsstatens idégrundlag, medens K.E. Løgstrups tekst fra 1950 er en dansk formulering af den dialogiske og relationelle tænkemåde, der mange steder vandt frem i efterkrigstiden, og som indgår i velfærdstænkningen. Dette tages eksplicit op i Jørgen Gustava Brandts artikel fra 1963: Vi er alle i hinandens varetægt. Eller med Svend Åge Madsens ord i interviewbogen fra 2009: Vi har altså hinanden – hvilket er blevet titlen på denne antologi. Betydningen af de dialogiske møder, forsøget på at genfinde noget fælles, erkendelsen af sammenhæng, dette, at mennesker griber ind i hinandens skæbner og bliver ansvarlige for hinanden, betydningen af at sætte sig i den andens og de andres sted, at de andres synsvinkler er lige så gyldige eller berettigede som min, hele dette sæt af etisk-demokratiske erkendelser og holdninger sammenbinder ellers så forskellige skribenter som Hansen, Løgstrup, Gustava Brandt, Madsen – og en lang række af de øvrige forfattere i antologien, eksempelvis Ole Sarvig, Ole Wivel og Peter Seeberg.

Et andet eksempel kunne være, at Jess Ørnsbo (hvis artikel ”Kulturpoujadister”, *Politiken*, 15.3.1965, det desværre ikke har været muligt at få tilladelse til at genoptrykke) og mange andre forfattere fra dén generation så med udtalt foragt på Rindal og massekulturelle pop-former, hvilket udløser Ebbe Reichs vrede i hans tekst fra 1969. Sammenholdt med Knud W. Jensens erindringer viser sig en måske overraskende forbindelse mellem flere af *Heretica*-forfatterne og ungdomsoprøret, bag om kulturradikalisme og konfrontationsmodernisme.

Martin A. Hansen, Tage Skou-Hansen og Jens Christian Grøndahl har markant forskellige holdninger til den politiske velfærd og velfærdssamfundet, men de danner en sammenhængende linje i deres vurdering af modstandskampen og dens konsekvenser.

Angst for konformitet som resultat af velfærdsstaten var over en længere periode et udbredt tema i debatten. Betegnende nok samler dette tema ellers så forskellige forfattere som socialdemokratiske Anders Bodelsen, konservative Hans Jørgen Lembourn og kulturradikale Elsa Gress. Og at denne bekymring ikke forsvandt, men kom kraftigt til orde på langt senere tidspunkter, kan ses i Tage Skou-Hansens tekst fra 1984, Jens Christian Grøndahls fra 1998 og Johannes Riis’ fra 2011.

I en periode i 1970’erne og 1980’erne var mange forfatteres fokus ikke mindst rettet imod hverdagsvirkeligheden, interaktionen mellem mennesker, det udvidede kulturbegreb og den lokale forankring, hvilket også præger tematiseringen af forfatternes roller og forholdet til kulturpolitik og velfærd, se således teksterne af Peter Seeberg, Suzanne Brøgger og Knud Sørensen.

Almindeligvis vil man måske ikke sammenstille Suzanne Brøgger og Svend Åge Madsen, og dog kommer de i deres respektive tekster begge ind på pluraliteten og de mange samtidige virkeligheder, oven i købet begge med henvisning til Søren Kierkegaard.

At solidariteten forsvinder under den økonomiske lavkonjunktur til fordel for egoistisk materialisme og forbrugerisme, og at dermed et væsentligt element i velfærdsstaten enten er klemt eller simpelthen under afvikling, er fælles i teksterne af Tage Skou-Hansen, Jens Christian Grøndahl, Klaus Rifbjerg, Kirsten Hammann og Lars Frost.

Allerede i etableringsfasen er flere skribenter inde på, at velfærdsstaten kan standse proletariseringen af åndsarbejderne og give dem bedre eksistens- og arbejdsmuligheder. Da den økonomiske lavkonjunktur ramte Danmark i første halvdel af 1970’erne, blev der færre penge til velfærd og

kultur, og den klassiske velfærdsstat gik ind i en langstrakt forandringsproces. Og derefter er det slående, hvordan forfatterens forhold til velfærdsstat og kulturpolitik i stigende grad fokuseres på forfatterens økonomiske forhold, kunststøtten og bibliotekspengene, se således teksterne af Bent Vinn Nielsen, Leif Davidsen og Jens Smærup Sørensen.

I de senere år er det blevet mere almindeligt med privatstøttet, erhvervslivssponsoreret kunst, hvorved cirklen på en vis måde er sluttet. For det kunne gøres gældende, at velfærdsperioden i dansk samfundsliv og kulturliv begyndte samtidig med, at mæcenfinansieringen af kunst mistede sin altafgørende betydning til fordel for en langt højere grad af statsstøtte. Og er det ikke det, som sker nu, at private sponsorer og prisuddelere vinder betydning, mens den statslige finansiering er under stigende pres?

På dette sted skal lyde en stor tak til Maria Davidsen, Syddansk Universitet, for uvurderlig og venlig hjælp i forbindelse med en vanskelig korrekturproces.

Sidst, men ikke mindst, en stor tak til alle forfatterne eller rettighedshavere for tilladelse til at optrykke artiklerne i denne antologi.